

Шевчук А. В.,

канд. істор, наук, ст. викл. кафедри всесвітньої
історії Житомирського державного університету
імені Івана Франка

Клірові відомості як джерело з генеалогії населення Волинської губернії XIX – початку XX ст.: інформативне наповнення та стан збереження

В статье на основании материалов Государственного архива Житомирской области установлено, что клировые ведомости, которые составлялись ежегодно при каждой православной церкви, дают необходимую генеалогическую информацию всем, кто интересуется своими предками, проживавшими в Волынской губернии. В фондах архива, несмотря на потерю части материалов, в большинстве случаев имеется возможность получить требуемые данные для составления генеалогического древа.

Basing on the State Archives materials analysed in Zhitomir region, the author of the given article proves that clergymen's registers, annually made at each orthodox church, provide the necessary information for those interested in their ancestors who lived in the former Volyn region. According to the author, despite the loss of a significant part of the archives, they still enable to obtain the data required to draft genealogical trees.

Ключові слова: клірові відомості, православна церква, Волинська губернія, Державний архів Житомирської області, генеалогія.

Розвиток історичної науки ставить перед дослідниками принципово нові завдання. На зміну притаманній радянській історичній науці глобальним розвідкам з політичної та соціально-економічної історії приходять праці з мікроісторії. Водночас впродовж багатьох десятиріч у Західній Європі активно розвивалися ті напрями історичної науки, які були орієнтовані на соціальну історію та історію окремої простої особи, родини та мікроспільноти. Саме тому надзвичайно важливо закрити ті прогалини у дослідженнях, які зберігаються сьогодні.

З іншого боку, Волинська губернія (сучасні Волинська, Рівненська та частини Хмельницької, Тернопільської та Житомирської областей), як і вся Правобережна Україна, займала осібне становище у складі Російської імперії. Приєднання цієї території внаслідок другого та третього поділів Речі Посполитої поставило на перший план завдання з перебудови всіх сторін суспільного життя на загальноросійський лад. Проте складна внутрішньополітична ситуація в регіоні та політика царизму, який часто опирався

на польське дворянство, ускладнило це завдання. Але якщо центральна влада згодна була йти на певні поступки полякам у політичній сфері, то в релігійній цього не було. Фактично робилося все можливе, щоб утвердити в регіоні православ'я. Саме завдяки цьому і зберігся масив джерел церковного походження (одним з них і є клірові відомості), які дають можливість досліджувати родоводи населення Волині

Стосовно історіографії цього питання, то збільшення уваги до генеалогічних питань викликало появу кількох спеціалізованих досліджень з характеристикою клірових відомостей. Проте більшість з них мають прикладний характер і стосуються певних регіонів [1], переважно Російської Федерації. З історії Волинської губернії певний інтерес становить лигає коротке повідомлення працівників Державного архіву Житомирської області [2], яке містить коротку інформацію про суть клірової відомості та подається перелік фондів архіву з досліджуваними джерелами.

У цій статті ми прагнули дослідити: суть та значення клірових відомостей для генеалогії населення Волині; структура цього виду джерел та стан збереження. Для розв'язання цих завдань було опрацьовано достатню кількість джерел Державного архіву Житомирської області, більшість яких уперше введено до наукового обігу.

Клірова відомість - це, по-суті, зібрана інформація про окрему церкву на певному етапі її існування. Вперше вони були запроваджені 20 січня 1769 р. під назвою «Именные списки всем лицам духовного звания православного исповедания». Остаточно їх форма була встановлена у 1829 р. і у подальшому змінювалася лише незначним чином. На початку ХХ ст. Святійший Синод остаточно встановив перелік інформації, яка повинна у них міститися [3]. Загалом вони склалися щорічно при кожному міському та сільському храмі та зазвичай велося два примірники - один залишався зберігатися в приході, інший подавався до консисторії.

Проте з назви можна зрозуміти, що у досліджуваному документі міститиметься інформація виключно про клір - причт, духовенство. Насправді ці відомості склалися з 18 пунктів і розкривали питання не лише кадрового забезпечення, а й всього, що стосувалося самої церкви (рік побудови та за чиї кошти це було здійснено, матеріал, з якого зроблено будівлю, забезпечення церковним начинням, наявність житлових приміщень та землі, відстань до духовної консисторії та найближчої церкви, де зберігалися копії метричних та сповідальних відомостей) та статистичні матеріали по прихода. Як правило, сповідальні відомості знаходились у самому храмі, як це було у Михайлівській церкві с. Гальчинці [4]. Окремо необхідно виділити пункт 5, який стосується штатного розпису. У вищезгаданій церкві він складався з священика, дяка-пономаря та просфорні [5].

Найбільшу цінність з генеалогічного боку має додаткова відомість «О причте означенной церкви». У ній містяться дані біографічного характеру: прізвище, ім'я, по-батькові священика, кількість років, місце народження, освіта, де і коли був висвячений на сан, коли було переведено на цей приход. Позитивним можна вважати і наявність даних про членів його сім'ї дружину (зазначалося ім'я, по-батькові та кількість років) та дітей (крім імені та віку вказувалося, при наявності, місце навчання). Аналогічна інформація містилася і про інших осіб, які були приписані до церкви (пономарів, просфорні тощо).

Досить актуальним є питання про походження церковнослужителів. Наприкінці XVIII ст., як правило, акцент робився не на належності до якогось стану, а на приписуванні за ревізією 1795 р. до якоїсь певної церкви, як це було у Новоград-Волинському повіті [7]. У клірових відомостях за 1810 р. по м. Житомиру та Житомирському повіті вказується, де і коли причт був записаний по ревізії 1795 р. [8]

Все ж у ряді відомостей вказується, хто був батьком представників кліру Наприклад, у відомостях по Новоград-Волинському повіті за 1859 р. згадується, що це діти священиків або дяків [9]. Цікаво, що якщо за штатом церкви не було передбачено посад дяка чи пономаря, то їх займали представники інших станів. Так, наприклад, у 1807 р. згадувалося, що у Воскресенській церкві м. Острога ці посади обіймали міщани [10].

Проте інформація по походженню продовжувала дублюватися і після реформ 60-х років XIX ст. Клірові відомості по Новоград-Волинському повіту за 1880 р. подають інформацію про походження з сімей священиків, дяків чи пономарів[11]. Такі самі дані містяться у клірових відомостях по Острозькому повіті за 1870 р. [12]

Якщо говорити про генеалогічну інформацію, яка містилася у частині 2 клірових відомостей, то вона з часом також ускладнювалася. Так, якщо у 1867 р. ця форма називалася «О причте означенной службы» [13], то у 19 П р. фігурувала назва «Послужный список церковнослужителей с их семействами и церковных старостах и сведения о вдовах и сиротах, подведомственным церкви» [14]. Проте зміни торкалися не лише назви, а фактично йшлося про ускладнення структури відомостей. На нашу думку, було б помилково вбачати лише у появі з 1876 р. графі про наявність нерухомого майна у нього самого чи у дружини і якого саме [15].

Поряд з дублюванням інформації біографічного характеру, кар'єрних змін, освіти (причому у відомостях за 1867 р. увага зверталася на богословські знання - читання та спів катехізису, а з освічених священників ~ скільки у рік говорив проповідей), даних про членів сім'ї. Відмінності полягали в тому, що клірові відомості стали свого роду формуляром церковнослужителя на зразок чиновника. Свідченням цього стала наявність

даних про утримання з скарбниці та з інших джерел і яких саме, які обіймав особливі посади, чи був у походах та битвах, чи немає нагород, коли був у відпустках і як вчасно з них повертався та чи був за штатом.

Що ж до стану збереження, то Державний архів Житомирської області через об'єктивні причини не спроможний у повному обсязі задовольнити вимоги дослідників. Багато архівних справ з фонду 1 (Волинська духовна консисторія) просто втрачені. Якщо проаналізувати збережені матеріали (Табл. 1), то стає зрозумілим, що найкраще збереглася інформація по Житомирському, Заславському, Кременецькому, Новоград-Волинському та Овруцькому повітах. Практично відсутні дані по Володимир-Волинському (одна архівна справа), Ковельському (1) та Рівненському повітах (сім справ).

Таблиця 1

Клірові відомості Волинської губернії у Державному архіві Житомирської області**

<i>Повіт</i>	<i>Наявні клірові відомості (рік)</i>
Володимир-Волинський	1901
Дубнівський	1896-1898, 1900-1907, 1909-1914.
Житомирський	1810, 1814, 1833-1834, 1837-1838, 1843, 1845, 1847-1849, 1851, 1853-1855, 1857, 1859-1868, 1873-1877, 1879-1880, 1882-1887, 1889-1898, 1900-1901, 1903-1904, 1906-1907, 1909;
Заславський	1810, 1814, 1830, 1832, 1835, 1839, 1841, 1858-1873, 1875-1877, 1879-1880, 1882, 1884, 1886-1887, 1889, 1890-1900, 1903-1907, 1909-1909;
Ковельський	1912
Кременецький	1807, 1811-1812, 1814, 1825, 1829, 1831, 1834-1843, 1845-1849, 1851, 1853-1855, 1857, 1859-1860, 1862-1863, 1865-1871, 1874-1877, 1879-1880, 1883-1887, 1889-1891, 1893-1900, 1902-1907, 1909, 1912; 1896-
Луцький	1867; 1896-1900, 1902, 1904, 1917
Новоград-Волинський	1800, 1807, 1811-1812, 1814, 1818, 1834, 1841, 1843, 1853-1854, 1857-1861, 1863-1866, 1868-1871, 1874-1877, 1879-1881, 1883-
Овруцький	1800, 1807, 1811, 1813-1814, 1825, 1831, 1839-1841, 1843, 1845-1846, 1848, 1851, 1853-1854, 1857-1858, 1861-1863, 1865, 1867-1872, 1874-1875, 1877-1882, 1884-1889, 1891-1898, 1900, 1902-1903, 1905-1906,
Острозький	1807, 1811, 1833, 1836, 1853-1854, 1857-1858, 1860-1864, 1867-1871, 1874-1875, 1877-1889, 1891-1909; 1896-1910, 1912-1914
Рівненський	1912; 1901, 1904-1907, 1915
Старокостянтинівський	1811-1814, 1825, 1832-1835, 1840-1841, 1846-1847, 1856-1865, 1867-1871, 1874, 1877-1882, 1884-1887, 1889, 1891-1894, 1896-1909; 1896-

** Складено на підставі матеріалів Державного архіву Житомирської області- Ф. 1.-Оп. 73- Арк. 1-14; курсивом відзначені клірові відомості, які містяться у Ф. 1. - Оп. 78. -Арк. 1-13 зв.

Дещо розширила джерельну базу передача частини матеріалів у ДАЖО з Тернопільського обласного державного архіву УМВС по розпорядчому відділу Волинської духовної консисторії (ДАЖО. - Ф. 1. - Оп. 78. - 1167 справ), які у табл. 1 відзначені курсивом. Проте навіть наявність документів по роках не вказують на цілісність масиву документів та не обов'язково дослідник зможе відшукати необхідну інформацію. Проблема полягає у тому, що клірові відомості склалися за територіальним принципом - по округах. Не завжди за певний рік матеріали збереглися у повному об'ємі. Наприклад, у Дубнівському повіті за 1896 р. збереглися матеріали по трьох округах, за 1897 р. - відповідно по двох, за 1898 - по чотирьом, а за 1900 - по п'яти [16]. Цим самим стає зрозуміло, що втрачено значну кількість корисної інформації.

Таким чином, на підставі аналізу клірових відомостей ми дійшли висновку, що вони містять необхідну інформацію для складання родоводів та фактично є чи не головним джерелом по специфічній категорії населення - церковнослужителів. Структура цього виду документа дозволяє отримати дані не лише по кліру, а й з питань, які стосуються безпосередньо церкви та приходу. Якщо проаналізувати стан збереження справ у Державному архіві Житомирської області, то, на жаль, великий масив документів втрачено назавжди, а ті, що збереглися, лише по окремих повітах, можуть подати фрагментарну інформацію, решта ж регіонів практично не представлені в означеній установі.

Надалі автор має намір зупинитися на дослідженні стану збереження, інформативного наповнення та класифікації джерел з генеалогії населення Волинської губернії у 1795-1917 рр. Насамперед буде звернута увага на документах церковного походження-сповідальних відомостях, книгах передшлюбних опитувань, поминальниках тощо.

Література

1. Матисон А. Массовые источники по генеалогии духовенства Тверской епархии http://tver.eparhia.ru/www/2007/BYLL_1_2007_65715277778.doc; Дрибас Л. Клировые ведомости церквей как источник по истории сибирского духовенства 2-й половины XIX в. // http://maximolenev.narod.ru/Sources/sources_XIX.htm; Князев С. Генеалогия священнослужителей Коми края // <http://www.petergen.com/publ/kniazev.shtml> та ін.
2. Генеалогія: Тематичний огляд фондів Державного архіву Житомирської області:

Довідник /Авт-упоряд. Л.А. Блашкевич, Р.Ю. Кондратюк - Житомир: Видавництво «Волинь», 1998. - С 9.

3. Матисон А.В. Указ. соч.; <http://www.genealogia.ru/projects/lib/catalog/kniazev/tl.htm>
4. Державний архів Житомирської області (далі - ДАЖО). - Ф.1. - Оп.73. - Спр. 78. - Арк 1 зв.
- 5- Там само. - Арк 1.
6. Горчаков М. Клир // Энциклопедический словарь. - СПб., 1895. - Т. XV. - С. 405-406.
7. ДАЖО.-Ф.1.-Оп.73.-Спр.1.-Арк 1,3-
8. Там само. - Спр. 57. - Арк. 1.
9. Там само.. - Спр. 15. - Арк 5 зв. - 6. 10.Там само. - Спр. 182. - Арк 3.
- 11.Там само. - Спр. 33. - Арк 11 зв. - 14. 12. Там само. - Спр. 199. - Арк 2 зв. - 3 зв. 13-Там само. - Спр. 489а. - Арк 2 зв. - 3.
14. Там само. - Спр. 56. - Арк 4.
15. <http://forum.vgd.ru/132/15569/PstK>): <http://www.genealogia.ru/projects/lib/catalog/kniazev/t1.htm>
- 16.ДАЖО. - Ф.1. - Оп. 78. - Арк 1 зв. - 2 зв., 4 - 5 зв.